

Ilkka Mäntylä 1939–2000

■ Turun yliopiston Suomen historian professori Ilkka Mäntylä menehtyi yllättävään sairaskohtaukseen kotonaan Vantaalla 10. joulukuuta 2000. Historiantutkija, radiotoimittaja ja yliopisto-opettaja Mäntylä oli ehtinyt täyttää 61 vuotta vain hieman ennen äkillistä poismenoaan. Hän oli syntynyt Kiiteellä 21. marraskuuta 1939 lääninneuvos Eero Mäntylän ja karjalaista elämänpiiriä suosituissa näytelmissään kuvanneen kirjailija Kyllikki Mäntylän poikana. Perhetaustassa voikin halutessaan nähdä viitteitä tulevasta: Mäntylän omimmat tutkimukset olivat tai ainakin lähestyivät hallintohistoriaa lääninhallituksineen, maistraatteineen, maaherroineen ja pormestareineen, mutta aina tavalla, joka perusteellisen lähdeytön lisäksi ilmensi pyrkimystä huoliteltuun ja elävään kirjalliseen ilmaisuun. SKS:n valtuuskunnan myöntämä Elia Lönnrot-kirjallisuuspalkinto (1988) meni siinäkin suhteessa oikealle henkilölle, että Ilkka Mäntylää luonnehti ihmisenä ja tutkijana laaja-alai-

nen kirjallisuuden tuntemus ja harrastuneisuus.

Ilkka Mäntylä kävi koulunsa Kuopiossa. Hän kirjoitti ylioppilaaksi Kuopion Yhteiskoulusta vuonna 1958, minkä jälkeen aloitti arkeologian ja historian opintonsa Helsingin Yliopistossa. Alkuun pääaineeksi valikoitunut arkeologia – jota hän opiskeli UNESCO-stipendiaattina 1960–61 myös Moskovassa – jäi kuitenkin jo maisterivaiheessa taka-alalle: filosofian kandidaatin tutkinto (1963) koostui Suomen ja yleisen historian laudatureista ja Suomen ja Pohjoismaiden arkeologian cum laudesta. Pian maisteriksi valmistuttuaan Mäntylä siirtyi (1963) Yleisradion palvelukseen radion puheohjelmien toimittajaksi. Vaikka historia säilyi toimittajan tehtävissään merkittävässä asemassa, oman tutkimusuran edistäminen jäi väistämättä tässä vaiheessa päätoimen ja perheen rinnalle mieluisaksi harrastukseksi, jota toiminta Suomen Historiallisen Seuran asettaman 1600-luvun tuomiokirjojen kortitustoimikunnan sihteerinä (1966–72) myös osaltaan ylläpiti.

On tietysti hyvä syy kysyä, mikä lopultakin Ilkka Mäntylän tapaisen historioitsijan elämänurassa on harrastusta,

mikä leipä- tai päätyötä ja mikä tieteellistä ja taiteellista intohimoa. Jo 1960-luvun loppupuolella Mäntylä oli ottanut kirjoittaakseen *Tornion kaupungin historian* Ruotsin ajan osuuden (1621–1808), joka ilmestyessään (1971) nosti hänet nuoremman kaupunkihistorioitsijapolven eturiviin. Toimeliaisuus SHS:n tuomiokirja-projektissa tuotti paria vuotta aikaisemmin mainion kokoelman 1600-luvun käräjäpöytäkirjajutuista *Ja yhteinen rahvas todisti* (1969), joka on ollut monille lukijoilleen ilon ja inspiraation lähde ja samalla todistuskappale toimittajansa terävästä silmästä ja hersyvistä huumorintajusta. Historiallisessa Aikakauskirjassa 1966 julkaistu ”Lähteitä kaupunkien historiaan” vihjasi puolestaan siihen, mitä Mäntylä oli radiotyönsä, tuomiokirjahankkeen ja Tornion lisäksi tekemässä: väitöskirjaa, joka osin muiden kiireiden ja osin kaiketi myös ohjaajan kanssa syntyneiden näkemyserojen vuoksi ilmestyi vasta, kun Yrjö Blomstedt asettui Helsingissä Suomen ja Skandinavian historian professorin virkaan.

Väitöskirja *Yksimielisyydestä kauppiaiden valtaan. Raatimiesten vaalit 12 kaupungissa 1722–1808* (1977) sai pian

seuraa samalta suunnalta. Pormestarien vaaleja 1720–1808 koskeva monografia ilmestyi vuonna 1981, jolloin julkaistiin myös Mäntylän itse hieman vähätellen lastuksi luonnehtima *Pormestari Johan Kuhlbergin pahoinpitely. Valtataistelu Helsingissä 1700-luvulla*. Syvä-tutkimusta paikallisen porvariston suhteista voi perustellusti pitää yhtenä parhaista ja varhaisimmista suomalaisista osoituksista mikrohistoriallisen otteen hedelmällisyydestä. Teorioita ja laumasieluisia muotivirtauksia vierastava Mäntylä ei tosin itse sellaisesta olisi halunnut kunniaa ottaa – eikä sitä osittain samoista syistä hänelle annettukaan. Pienoistutkimus *Kuopion rytyjoulu* (1983) edusti metodisesti Kuhlbergistä tuttua mikrohistoriallista orientaatiota Mäntylän tuotannossa. Toisentapaisia näyttöjä kirjoittajankyvyyistään ja taidoistaan hallita laajempia kokonaisuuksia Mäntylä antoi osuuksissaan Suomen historian yleisesitysiin. Niistä etummaisena on syytä mainita 1600–1700-lukujen jaksot Suomen Historian Pikkukätiläisessä (1987).

Kaupunki- ja hallintohistoria olivat aloja, joilla Mäntylä osallistui aktiivisesti myös pohjoismaiseen tutkimusyhteistyöhön. *Centralmakt och lokalsambälle på 1700-talet* -projektin neljästä yhteisestä julkaisusta Mäntylä oli mukana kahdessa. Toisessa hän käsitteli vapaudenajan ruotsalaissuomalaisista kaupunkihallintoa (*Stadsadministration i Norden*, 1982) ja toisessa uutta aluevaltaustaan, 1700-luvun ruotsalaista väkijuomapolitiikkaa (*Skog och brännvin*, 1984). Edellistä teemaa Mäntylä jatkoi

sittemmin monumentaalaisessa *Porvoon kaupungin historiasaan* (osa II 1602–1809, 1994), ja jälkimmäisestä tematiikasta hän kirjoitti kaksi 1700-luvun ruotsalaisen alkoholipolitiikan perustutkimusta: *Suomalaisen juoppouden juuret* (1985) ja *Suomalaisen juoppouden kasvu* (1995). Viinatutkimuksista avautui myös yhteyksiä pariinkin uuteen aihepiiriin: Viinanpoltton, viljan ja katovuosien kolmiyhteys johdatteli Mäntylän tarkastelemaan 1600-luvun lopun suuria nälkävuosia kriittisesti, vanhoja käsityksiä kruunun politiikasta tarkistaen (*Kruunu ja alamaisten nälkä*, 1988). *Viinissä totuus. Viinin historia Suomessa* (1998) eteni puolestaan hieman keveämmille, mutta lukevaa ja viinejä (Mäntylän lailla) harrastavaa yleisöä luultavasti kiehtovammille aaltopituuksille. Viiniä Mäntylä viljeli edelleen valtionarkistonhoitaja Kari Tarkiaisen juhla-kirjassa (”Viinimieltymysten muuttuminen”, 1998) ja itse asiassa myös Eero Saarenheimon juhla-kirjaan kirjoittamassaan artikkelissa (1999) ”Kuningas lähtee sotaan Suomeen”, josta saamme mm. tietää Kustaa III:n kenttäamiais-pöytänsä Koskenkylän ruukilla 20.6.1789 katetun vasikankotlettien, omeletin, lampaankyljysten, voileipien ja pannukakujen lisäksi litrakaupalla likööriä, kaksi pulloa Moselin ja pullo Reinin viiniä ja vielä pullollinen sekä Château Margaux’ta että bourdeaux’ta. Viiniin toisinaan yhdistetty luvaton rakkaus – 1700-luvun arvojärjestelmien ja sääty-yhteiskunnan muutosten kuvastajana – oli viimeiseksi jääneen julkaisun aihe: ”Pakeneva ja

luvaton rakkaus” ilmestyi Jussi Kuusanmäen juhla-kirjassa (2000) neljä päivää Ilkka Mäntylän kuoleman jälkeen.

Maisteri Mäntylä aloitti työuransa radiossa, mutta tohtori Mäntylä siirtyi yliopistoon. Pian väitelttyään hän tuli nimitetyksi (1978) Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian dosentiksi ja vuotta myöhemmin saman oppiaineen assistentiksi. Samana vuonna (1979) hänestä tuli myös Suomen Historiallisen Seuran tutkijajäsen, viittä vuotta myöhemmin (1984) Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran työntekijän ja vuonna 1989 Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran hallituksen jäsen. Porthan-Seura Suomen Turussa kutsui hänet työntekijäksi 1997.

Hyppy YLE:stä epävarmempaan yliopistomaailmaan vieläpä verraten varttuneessa iässä vaikuttaa ehkä yllättävältä. Mutta tutkimus ja vapaampi akateeminen ilmapiiri vetivät puoleensa Mäntylää, joka sitä paitsi tunsikin olonsa epämuakavaksi poliittisesti kuohuvan kauden radiossa. Joka tapauksessa Mäntylä itse ei katunut valintaansa, ja tiesi sen jo tehdessään, etteivät vakinaiset virat ja tunnustukset heltiä ahtaaksi käyvissä akateemisissa ympyröissä vaivatta – eivätkä useimmiten edes vaivalla. Suomen historian apulaisprofessorin ja Suomen ja Skandinavian historian professorin virkojen hoito Helsingin yliopistossa alkoi hieman katkeilevana sarjana vuonna 1983 ja päättyi 1992, kun jälkimmäiseen virkaan Blomstedtin jälkeen tuli uusi miehitys. Seurasi puolen vuosikymmenen mittainen viroista ja määrärahoista va-

paan tutkijan työteliäs kausi. Vuonna 1997 Mäntylä tuli nimitettyksi Turun yliopiston Suomen historian apulaisprofessorin virkaan (nimike muutui myöhemmin professoriksi). Pari viimeistä elinvuottaan hän vastasi saman oppiaineen professuurista.

Yliopistollisena opettajana Ilkka Mäntylä muistetaan vaahtivana, mutta juuri siksi myös pidettynä ja arvostettuna. Hänen ympärilleen ehti kasvaa nuorempien tutkijoiden piiri, jota Mäntylä sekä taidoillaan että huumorin sävyttämällä persoonallaan ohjasi menneisyyden arvoituksiin. Historioitsijana Mäntylä oli intohimoisuuteen asti tarkka, oivaltava ja perusteellinen lähdetutkija, maamme eturivin Ruotsin ajan ja etenkin 1700-luvun tuntijoita, joka ei paljon antanut arvoa arkistoissa harvoin nähdyille ”keinutuolifilosofeille” ja ”molemmat jalat tukevasti ilmassa” tuulentupiaan kyhääville teoreetikoille. ”Historiantutkija ei voi työskennellä kuten modernin taiteen edustaja, joka muotoilee kohteestaan teoksen, jonka tulkinnan rajana on taivas”, kuului Mäntylän sarkastinen arvio tällaisen suunnan edustajista.

Ei ollut näin ollen ihme, että Kansallisarkisto oli Tukholman arkistojen ohella Mäntylän lempipaikkoja. Eläkevuosiinsa jo valmistautumassa olleella historioitsijalla olikin suunnitelma valmis: hän aikoi ottaa Seuran edesmenneeltä tutkijajäseneltä professori Kauko Piriseltä tyhjäksi jääneen paikan Kansallisarkiston tutkijajäsenä päivittäisenä vakituise-
na asiakkaana, tai kuten hän itse tyylilleen uskollisena iloi-

sesti ilmaisi: Kansallisarkiston seuraavana ”päivystävänä haamuna”. Tällaisena kävelevänä lähdeoppaana ja tietopankkina – sanojen myönteisessä merkityksessä – monet olivat jo ehdineet oppia professori Ilkka Mäntylän tuntemaan, vaikkei kohtalo sallinutkaan suunnitelman täysimittaista toteutumista.

Markku Kuisma

Historian viikko – Historian arvo ja viehäytys

■ Suomen historiallinen Seura juhlisti 125-vuotista historiaansa pitäytymällä jo satavuotisjuhlien yhteydessä hyväksi havaittuun malliin viettämällä Historian viikkoa 3.–9.11.2000. Historian Päivien teema 3.–5.11. oli *Historian arvo ja viehäytys*, joka lainattiin Pentti Renvallin metodioppaasta.

Päivien järjestäjiin kuuluneen Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liiton aloitteesta keskeinen teema oli elokuva ja dokumenttielokuva. Dokumenttien tekoon ja historiakuvaan tutustuttiin YLE:n toimittajien Ari Ylä-Anttilan ja Ari Lehiköisen johdolla. Aiheesta oli lisäksi päivillä kaksi sektiota. Peter von Baghin mukaan elokuvat kuvaavat elettyä elämää ja ajan henkeä enemmän kuin kertovat tapahtumista.

Henry Bacon kertoi dokumenttien teosta, niihin käytettävistä materiaaleista ja audiovisuaalisista keinoista vaikuttaa katsojiin. Kimmo Ahonen valaisi historian audiovisuaalista rekonstruointia. Hannu Salmi taas puhui historiallisista elokuvista. Historian opettajat pitivät elokuvasektioita erittäin hyödyllisinä ja saivat niistä pedagogisia virikkeitä, kun taas muu ohjelma täydensi heidän tietojaan uusimman tutkimuksen tuloksista ja kylmän sodan jälkeisestä historiasta.

Eino Jutikkala -luennon Globalisaatio, eurooppalaiset arvot ja suomalainen identiteetti piti Juha Sihvola (ks. Haik 4/2000). Luennon avauspuheessaan Yrjö Kaukiainen oli huolissaan siitä, että historian tutkimus painottuu liikaa aivan viimeisimpään historiaan.

Yrjö Varpio puhui kirjailijan historiallisesta totuudesta luennossaan ”Vain runoilija voi aavistaa totuuden. Kirjailija historiankirjoittajana”. Varpion mukaan Linna halusi haastaa Topeliuksen ja Runebergin ihanteellisen kuvan nöyrästä kansasta kirjallisuuden, haastattelujen jne. antaman todellisuuden pohjalta. Niinpä Jussi Koskela ei ollut Saarijärven Paavon tavoin jalo uudisraivaaja, vaan itsepäinen kitupiikki. Linnalla ei ollut suoranaisia esikuvia henkilöilleen, mutta tietyt tyypit olivat hänelle tärkeitä. Varpio väitti, että Linna oli urbaani kirjailija ja Tuntemattoman sotilaan soturit olivat urbaaneja katunokkelia hiphoppareita. Keskustelussa historian tutkijat epäilivät kirjailijan yksinomaista taitoa aavistaa totuutta, vaikka he